

δος θέλει ἀφιερῶσει ἀναμφιλέκτως πολλὰς καὶ λαμπρὰς σελίδας εἰς ἀπεικόνισιν τοῦ ὑπερφυοῦς καὶ ἀνυσιμωτάτου ἔργου ἐκείνου. Θὰ ἐξετάσῃ τὴν ἐπὶ ἡμῖσιν αἰῶνα σύντονον καὶ ἀδιάλειπτον τοῦ μεγάλου ἀνδρὸς δρασίμῃ, ἣτις δὲν περιορίζεται ἐν τῇ συνήθει θεραπείᾳ τῆς φιλολογίας καὶ τῇ ψιλῇ ἀπὸ καθέδρας διδασκαλίᾳ ἀλλ' ἐπεκτείνεται ἐπὶ τὴν προαγωγὴν καὶ προάσπισιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης, τὴν ζωηρὰν κοινωφελῆ ἐνέργειαν, τὴν τόνωσιν τοῦ θρησκευτικοῦ συναισθήματος καὶ τὴν ἐξύψωσιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος διὰ λόγων ἐνθουσιαστικῶν καὶ συγγραμμάτων ἐπιστημονικῶν, ἐν οἷς δαψιλεῖς εἶναι διακεχυμένα θεωρίαι φιλοσοφικαί.

Ὁ Γεώργ. Μιστριώτης εἶχε διάνοιαν εὐρεῖαν καὶ πρὸς τὰ ἰδεώδη ῥέπουσαν, μὴ δυναμένην νὰ περιορισθῇ ἐν τύποις γλωσσικοῖς καὶ κανόσι γραμματικοῖς ἀλλὰ μετεωριζομένην εἰς ὑπέροτατα ἰδεολογικὰ πεδία καὶ ἀναγομένην εἰς τὰς καθόλου ἀρχὰς καὶ τοὺς αἰωνίους νόμους, ἐνὶ λόγῳ εἶχε διάνοιαν ὑψηπέτιδα καὶ φιλόσοφον. Τὴν δὲ τοιαύτην σύμφυτον ῥοπὴν καὶ ἔμφυτον κλίσιν πρῶτῳ ἐπέδειξεν ἐν τῇ αἵρέσει τῶν μεθόδων καὶ τῇ ἐκλογῇ τῶν σπουδῶν, ὅτε ἐπέμφθη ὑπὸ τοῦ ἀντιβασιλέως Δημ. Βούλγαρη ὑπότροφος εἰς Γερμανίαν, ἀφοῦ πρότερον ἐν τῷ ἡμετέρῳ Πανεπιστημίῳ ἠρίστευσε καὶ δις ἐβραβεύθη ἐν τῷ Ροδοκανακείῳ ἀγῶνι ¹. Ἐν Γερμανίᾳ δηλαδὴ πολλῶν μὲν ἠκροάσατο καὶ διαπρεπῶν καθηγητῶν ἀλλ' ἐκ πάντων μάλιστα ἐθαύμασε καὶ ἐξήλωσε τὸν πολὺν Βοίχχιον (Böckh), ὃς εἶχεν εὐρεῖαν τῆς φιλολογίας ἔννοιαν καὶ ὠρίζεν ὡς ἀναγνώρισιν τῶν ἐγνωσμένων (das Wiedererkennen des Erkantten). Ὁ δαιμόνιος ἐκεῖνος φιλόλογος δὲν προσεῖχε μᾶλλον εἰς τὴν γραμματικὴν καὶ κριτικὴν ἢ εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς γλώσσης, τὸν ὅλον βίον καὶ τὸν πολιτισμὸν τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κόσμου. Τῷ συστήματι τούτῳ ἀκολουθήσας

---

1) Ἐβραβεύθη γράψας τὸ *Πολίτευμα τῶν ἡρωϊκῶν χρόνων* καὶ τὸν *ἰδιωτικὸν βίον τῶν ὀμηρικῶν χρόνων*.

ὁ Γεώργ. Μιστριώτης ἦντον μὲν ἡσχολεῖτο περὶ τὴν γραμματικὴν, ὅπερ ἐποίει ὁ ἀοίδιμος Κόντος, περὶ πλείστου δ' ἐποιεῖτο τὴν καλολογικὴν καὶ ἔντεχνον τοῦ λόγου κατασκευὴν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ. Ἡ γλῶσσα, ἔλεγεν, εἶναι ἡ κλεῖς, εἶναι ἡ θύρα, δι' ἧς εἰς τὰ βασίλεια τῶν ἰδεῶν εἰσερχόμεθα, εἶναι τὸ ὄργανον, δι' οὗ τὰς ἐννοίας ἡμῶν πλουτίζομεν· ἐν ταύτῃ δ' ὅμως δὲν κεῖται ἡ ὅλη φιλολογία. Ἐν Γερμανίᾳ διατρίβων καὶ ἐπιμελῶς σπουδάζων ἔτυχε γερμανικῆς ὑποτροφίας διαγωνισάμενος πρὸ τοῦ Βουκχίου, οὗ ἐπεσπάσατο τὴν ἐκτίμησιν καὶ τὴν ἀγάπην καὶ οἰκειότητα. Ἐκεῖ λοιπὸν περὶ πολλὰ μὲν διέτριψε φιλολογικὰ ζητήματα ἀλλ' ἰδίᾳ ἡσχολήθη περὶ τὴν συγγραφὴν τῆς «Ἱστορίας τῶν Ὀμηρικῶν ἐπῶν» καὶ ἐτόλμησε νὰ ἀντιταχθῆ ἰσχυρῶς καὶ πειστικῶς πρὸς τοὺς κορυφαίους φιλολόγους. Ἐσεμνύοντο δηλαδὴ τότε οἱ τῆς Γερμανίας λόγιοι ὅτι τῷ ἔθνει αὐτῶν ἐπέπτρωτο νὰ ἄρῃ παλαιὰν πρόληψιν καὶ νὰ ἀποδείξῃ ὅτι ἡ Ἰλιάς καὶ ἡ Ὀδύσεια δὲν ἐποιήθησαν ὑπὸ ἐνὸς προσώπου ἀλλ' εἶναι συλλογαὶ δημοτικῶν ᾄσμάτων ἐπὶ Πεισιστράτου γενόμεναι. Ἀλλὰ τὴν κρατοῦσαν ταύτην γνώμην, ἥπερ ἐστηρίζετο κατ' ἐξοχὴν ἐπὶ τῶν προλεγομένων τοῦ Wolf καὶ τῶν παρατηρήσεων τοῦ Lachmann, ἠλεγξεν αὐστηρῶς καὶ ἀνεσκεύασεν εὐφυῶς ὁ περὶ τοῦ καλουμένου ὀμηρικοῦ ζητήματος διεξοδικῶς διαλαβὼν νεαρῶτατος Ἕλληνα.

Οὕτω μεγάλα ἐπιστημονικὰ ἐφόδια κεκτημένος καὶ ἐξαίρετα προτερήματα ὑπὸ τῆς φύσεως κεκοσμημένος ἐπανῆλθεν εἰς Ἑλλάδα καὶ ὑποβαλὼν εἰς τὴν Φιλοσοφικὴν Σχολὴν τὴν Ἱστορίαν τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν ἐγένετο ὑφηγητῆς τῷ 1868 καὶ μετ' ὀλίγους μῆνας καθηγητῆς. Τὸ ἐντεῦθεν ἄρχεται ἡ τε διδακτικὴ δραῖσις καὶ ἡ συγγραφικὴ ἐνέργεια, ἥτις ἀδιακόπως καὶ ἄνευ διαλείψεως ἐξηκολούθησεν ἐπὶ ἡμισυν αἰῶνα. Καὶ ἐκείνης μὲν δημιουργήματα εἶναι μυρίοι μαθηταὶ διαπρέψαντες ὕστερον καθηγηταὶ καὶ εὐδοκιμήσαντες φιλόλογοι, ταύτης δὲ προϊόντα δυσαρίθμητα συγγράμματα καὶ ἀπαράμιλλα ἐπιστημονικὰ ἀριστουργήματα, ἅπερ πρόκεινται τοῖς νεωτέροις εἰς μίμησιν λαμπρὰ πρότυπα καὶ θαυ-

μάσια παραδείγματα. Εὐθύς ἔξ ἄρχῆς συνεῖδεν ὁ φιλότιμος καθηγητῆς τὸ καθῆκον, ὅπως πληρώσῃ μέγα αἰσθητὸν κενὸν προερχόμενον ἔκ τῆς ἑλλείψεως βοηθημάτων πρὸς ἑρμηνείαν καὶ κατανόησιν τῶν ἀρχαίων συγγραμμάτων. Διὸ καὶ προέβη εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς βιβλιοθήκης τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων δαπανῶν ἔξ ἰδίων πόρων καὶ οὐδέποτε εἰς χορηγίαν ἄλλου καταφυγών. Οὕτως ἔξεδωκε τὴν Ἰλιάδα τοῦ Ὀμήρου ὅλην, μίαν τραγωδίαν τοῦ Αἰσχύλου, ἀπάσας τὰς σωζομένας τραγωδίας τοῦ Σοφοκλέους, τρεῖς τοῦ Εὐρυπίδου, ὀκτὼ διαλόγους τοῦ Πλάτωνος, ὅλον τὸν Θουκυδίδην, τὰ Ἑλληνικὰ καὶ τὰ ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφῶντος. Ὡς ἐπιστέγασμα δὲ τῶν ἔργων τούτων, ὧν πολλὰ ἔξεδόθησαν δις καὶ τρίς, ἐπηκολούθησαν ἡ ἱστορία τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν ἐν δευτέρῳ ἐπηυξημένῃ ἔκδόσει καὶ δύο ὀγκωδέστατοι τόμοι τῆς πολυτίμου καὶ παντὶ λογίῳ ἀπαραιτήτου ἑλληνικῆς Γραμματολογίας. Ἐὰν τοῖς εἰρημένοις προσθέσωμεν ἔξ τόμους ῥητορικῶν λόγων, ἔχομεν ὑπὲρ τοὺς πενήκοντα τόμους, τουτέστι κολοσσιαίαν καὶ καταπληκτικὴν ἐργασίαν, ὅσην συνήθως καὶ κανονικῶς οὐχὶ εἰς μόνος δύναται νὰ παραγάγῃ ἀλλὰ πολλοὶ καὶ ἐν πολλαῖς γενεαῖς ἐργαζόμενοι μόλις εἶναι δυνατὸν νὰ συντελέσωσι. Τοιοῦτο γιγάντειον ἔργον μαρτυρεῖ προφανῶς γόνιμον νοῦν καὶ εὐτροχὸν πνεῦμα, ἀσυνήθη δύναμιν καὶ σπανίαν μεγαλοφυΐαν.

Ἐν τῇ ἑρμηνείᾳ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων ὁ Γ. Μιστριώτης ἔτεμε νέαν καὶ τέως ἀσυνήθη παρ' ἡμῖν ὁδὸν καὶ ἐπήγαγε τελείαν ἀναμόρφωσιν. Δὲν περιορίζετο δηλαδὴ ἐν ξηρᾷ καὶ ὡς εἰπεῖν γραμματικῇ ἑρμηνείᾳ οὐδ' ἔξελάμβανε τοὺς συγγραφεῖς ὡς νεκρὰ πτώματα, ἔφ' ὧν νὰ ἀσκῶνται οἱ φοιτηταὶ εἰς τὴν ἀνατομὴν τῶν μερῶν τοῦ λόγου. Ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐθεώρει τὰ ἑλληνικὰ συγγράμματα ὡς ἀριπρεπῆ τῶν ἰδεῶν μέγαρα, εἰς ἃ ἡ γλῶσσα ἀσφαλῶς ὡς θεότευκτος κλείς εἰσάγει. Διὰ καλλολογικῶν λοιπὸν καὶ κριτικῶν καὶ ἱστορικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἀναλύσεων καὶ παρατηρήσεων ἀπεκάλυπτεν εἰς τοὺς ἐκθάμβους μαθητὰς αὐτοῦ τὰ μεγαλοπρεπέστατα τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας μνημεῖα, εἰσήγε τούτους εἰς τὰ βασίλεια τῶν ἰδεῶν καὶ ἐδείκνυεν ὅτι αἱ ἰδέαι εἶναι σεμναί

καὶ χαρῶπαί τῆς Ἑλλάδος θυγατέρες. Ἐρμηνεύων τὰ ἀρχαῖα κείμενα σαφῶς, ἀπεικονίζων ἐναργῶς καὶ ἐμφανίζων ζωηρῶς πρόσωπα καὶ πράγματα ἐμύει τοὺς μαθητὰς ὁ διδάσκαλος ὡς ἔνθεος ἱεροφάντης τὰ ἱερὰ τοῦ ἀθανάτου ἑλληνικοῦ κόσμου μυστήρια, ἀνεμίμησε καὶ ἀνεκαίνισε λαμπρὰς ἀρχαίας ἡμέρας καὶ ἔστρεψε τὸ ὄμμα τοῦ νοῦ εὐθὺ εἰς τὸ ἀνέσπερον τῆς ἀληθείας φῶς. Οὐδέποτε θὰ λησμονήσω πόσην τέρψιν καὶ ψυχικὴν ἡδονὴν ἐνεποίει μοι τὸ μάθημα τοῦ ἀοιδίου καθηγητοῦ καὶ μετὰ πόσου πόθου προσεδόκων τὴν ὥραν τοῦ μαθήματος ἐκείνου.

Διὰ τῶν ἐρμηνευτικῶν ἐκδόσεων παρέσχε τῇ ἐπιστήμῃ ὁ Μιστριώτης ἀξιολόγους ὑπηρεσίας ἄλλως τε καὶ διότι διὰ τῆς ὀρθῆς κρίσεως καὶ ὑγιοῦς ἀντιλήψεως ἔσωσε χιλιάδας χωρίων ἅτινα ἦ ὑπέρμετρος τῶν ἀλλοδαπῶν κριτικῆ κατεδίκαζε καὶ διώρθου. Περὶ τοῦ πράγματος διέλαβεν εὐστόχως ἐν τῷ φιλολογικῷ συνεδρίῳ τῆς Σορβώνης, ἔνθα πρὸς ἄλλοις ἀνέπτυξε τὴν γνώμην ὅτι οἱ κριτικοὶ δὲν πρέπει νὰ μεταβάλλωσι τὰ κείμενα τῶν Ἑλλήνων συγγραφέων, πρὶν ἐξετάσωσι ταῦτα ἀπὸ ἑλληνικῆς ἀπόψεως. Καὶ δὲν ἐσφάλλετο πάντως ὁ σοφὸς καθηγητὴς παρατηρῶν ὅτι ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες δυνάμεθα πολὺ κρεῖττον νὰ νοῶμεν τοὺς Ἕλληνας συγγραφεῖς καὶ διὰ τὴν ταυτότητα τῆς γλώσσης καὶ διὰ τὴν συγγένειαν τῆς ἀντιλήψεως. Μεγαλουργὸς δὲ καὶ ἐθνοπρεπὴς ἦτο ἡ ἐπίνοια ἐκείνου, ὅπως ἀναγάγη τὴν διδασκαλίαν τῶν τραγωδιῶν τοῦ Σοφοκλέους καὶ τοῦ Εὐριπίδου εἰς αὐτὸ τὸ θέατρον. Πρόεδρος δηλαδὴ γενόμενος τῆς ἐταιρείας πρὸς διδασκαλίαν ἀρχαίων δραμάτων ἐδίδαξεν ἐπὶ μίαν ὄλην δεκαετηρίδα πολλὰς ἀρχαίας τραγωδίας. Ἡ τοιαύτη ἐν τῇ πρωτοτύπῳ γλώσσει γινομένη τῶν δραματικῶν ἀριστουργημάτων διδασκαλία, δι' ἧς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν θέατρον ἀνέζη, διήγειρε πᾶσιν ἀμύθητον ἡδονὴν καὶ ἄρρητον ἔκστασιν· οἱ μὲν ὁμοεθνεῖς θεαταὶ ἐφαντάζοντο ἑαυτοὺς πρὸς καιρὸν ἀρχαίους Ἕλληνας, οἱ δὲ ἀλλοδαποὶ ἐπέιθοντο ὅτι ἡ ἀρχαία Ἑλλὰς διατελεῖ ζῶσα ἐν τῇ νεωτέρῳ.

Ἐν πᾶσι τοῖς ἔργοις καὶ μάλιστα τοῖς ῥητορικοῖς λόγοις τοῦ κλεινοῦ ἐκείνου διδασκάλου ἐπανθεῖ σαφήνεια καὶ χάρις, γλαφυ-

φία καὶ κομψότης, εὐμέλεια καὶ ἠδύτης, δι' ὧν ἀρετῶν ἡ γλῶσσα αὐτοῦ προσήκει μὲν νὰ θεωρηθῆ τὸ κάλλιστον ὑπόδειγμα ὀρθοεπείας καὶ ὁ τελειότατος τύπος τῆς καθαρευούσης ἡμῶν γλώσσης, δικαιοῖ δὲ παντελῶς τὴν γνώμην πολλῶν ἄλλοδαπῶν λογίων, ὅτι ἡ νέα Ἑλληνικὴ εἶναι κατὰ πάντα ἐπαρκεστάτη καὶ καλλίστη καὶ ἀξία νὰ καταστῆ γλῶσσα παγκόσμιος. Ἐπανελάμβανε συχνὰ ὁ ἀπαράμιλλος ἐκεῖνος τοῦ λόγου χειριστής, ὅτι τὸ «μυστικὸν» τῆς φραστικῆς χάριτος καὶ θαυμαστῆς καλλιρρημοσύνης κεῖται ἐν τῇ ἐκλογῇ τῶν λέξεων καὶ τῇ καταλλήλῳ αὐτῶν διατάξει. Πρέπει δ' ὅμως νὰ παρατηρήσωμεν ὅτι εἰς τὴν δυσέφικτον τῆς γλώσσης τοῦ Μιστριώτου ἀρετὴν συνετέλει οὐ μικρὸν καί τι ἄλλο, ὅπερ σπάνιον ὄν καὶ τοῖς ἄλλοις ἀσθενὲς ὑπῆρχεν ἐκείνῳ ἐν μεγίστῳ βαθμῷ· λέγω τὴν καλλιτεχνικὴν καὶ γονιμωτάτην φαντασίαν τὴν ἐφευρίσκουσαν καὶ διαγράφουσαν ζωηρὰς καὶ περιλάμπρους εἰκόνας καὶ μεταρσιοῦσαν εἰς ὑπερτέρου κόσμου ἀθέατα ὕψη. Καὶ ἀληθῶς ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, ἰδίᾳ ἐν ταῖς εἰσαγωγαῖς καὶ τοῖς ῥητορικοῖς λόγοις, δὲν εἶναι ἀπλῶς ἔντεχνος καὶ μεγαλοπρεπῆς ἀλλὰ καὶ μεστὴ λυρικοῦ ἑξάρματος καὶ φοιβολήπτου ἐνθουσιασμοῦ, δὲν εἶναι χαμαιτεπῆς τις πεζογραφία ἀλλ' αἰθεροβάμων ποίησις, ἀφ' ἧς λείπεται μόνον τὰ μέτρα· διδάσκει δι' ὑψηλῶν νοημάτων, τέρπει δι' εὐανθῶν κοσμημάτων. Ἄς ἀναγνώσωσιν οἱ ἐντροφῶντες ἐν τοῖς ῥυπαροῖς τοῦ χυδαῖσμοῦ τέλμασι καὶ ἐνασμενίζοντες ἐν τοῖς βδελυροῖς παραπαιούσης διανοίας πλάσμασιν, ἄς ἀναγνώσωσι, λέγω, τὰ συγγράμματα τοῦ Μιστριώτου καὶ κατ' ἐξοχὴν τοὺς ῥητορικοὺς λόγους, ἵνα ἴδωσιν ἂν ἡ γλῶσσα ἡ καθαρεύουσα, ἡ γλῶσσα δηλονότι ἡ ἔθνικὴ, εἶναι ἀκατανόητος καὶ ψυχρὰ ἢ τρυφάντιον ἐναργεστάτη καὶ θερμοτάτη, φωτίζουσα καὶ πυρακτοῦσα, συναρπάζουσα καὶ συγκινοῦσα μέχρι τῶν μυχαιτάτων τῆς καρδίας.

Φρονῶν ὀρθῶς ὁ Γ. Μιστριώτης ὅτι ἡ Φιλολογία δὲν εἶναι περιορισμένη τις μάθησις ἀλλ' ἐπιστήμη ζωοποιὸς καὶ δύναμις ἔθνοποιὸς συνείδεν ὅτι ὡς ἱεροφάντης αὐτῆς εἶχε καθῆκον νὰ διαδίδῃ εὐρύτατα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα καὶ τὰ ἀπὸ τούτων

ἀγαθὰ καὶ νὰ ὑπηρετῇ τῇ πατρίδι συντελῶν ἐκ παντὸς τρόπου εἰς τὴν πρόοδον καὶ εὐπραξίαν αὐτῆς. Διὸ καὶ ἐπολιτεύσατο ἐν τῇ εὐρυτάτῃ καὶ εὐγενεστάτῃ τῆς λέξεως σημασίᾳ· δὲν περιορίσθη ἐν τῇ διδασκαλίᾳ καὶ τῇ συγγραφῇ ἀλλ' ἐπεξέτεινε τὴν δρασίαν εἰς πάντα κύκλον, ἔνθα ἠδύνατο νὰ προσενέγκῃ ὑπηρεσίας καὶ νὰ ἀποβῇ ὠφέλιμος. Οὕτω διετέλεσεν ὢν πολλὰ ἔτη πρόεδρος τοῦ τὸ πρῶτον συσταθέντος καὶ ἰσχυροτάτου ἀναδειχθέντος «Ἑλληνικοῦ διδασκαλικοῦ συλλόγου», ὑπὲρ οὗ ἄλλα τε πολλὰ εἰργάσατο καὶ κατώρθωσεν ἵνα ἰδρυθῇ τὸ πρῶτον Διδασκαλεῖον καὶ ἐξευρεθῇ τὸ οἰκόπεδον, ἔνθα νῦν ὑπάρχει τὸ Μαράσλειον μέγαρον. Συνετέλεσε μέγας εἰς τὴν μόρφωσιν τῆς θηλείας νεολαίας κατασταθεὶς πρόεδρος καὶ ἡ ψυχὴ τῆς «Φιλεκπαιδευτικῆς Ἑταιρείας». Ὡσαύτως ἐγένετο ἐπὶ μακρὰν σειρὰν ἐτῶν πρόεδρος μὲν τῆς «Ἀρχαιολογικῆς ἑταιρείας» πρόεδρος δὲ τῆς «Ἑταιρείας τῶν φίλων τοῦ λαοῦ», ἰδρυτῆς δὲ καὶ πρόεδρος τῆς εἰρημένης ἑταιρείας πρὸς διδασκαλίαν ἀρχαίων δραμάτων. Πλειστάκις ἐγένετο πρόεδρος ἢ εἰσηγητῆς κριτικῶν ἐπιτροπειῶν ἐν ποιητικοῖς καὶ ἄλλοις διαγωνισμοῖς. Ὑπῆρξε δ' εἰς ἐκ τῶν σπουδαιοτάτων συντακτῶν τῆς ἐν Τεργέστῃ ἐκδιδομένης περιωνύμου ἑφημερίδος «Κλειοῦς» μετὰ τοῦ Διονυσίου Θερειανοῦ καὶ Θεαγένους Λιβαδᾶ. Ἡ σύνταξις τοῦ πανελληνίου ἐκείνου φύλλου καὶ εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς γλώσσης πολὺ συντέλεσαντος παρεῖχε μεγάλην πολιτικὴν δύναμιν, ἣν ἐχρησιμοποίησεν ὁ Μιστριώτης πρὸς ἐπιτέλεσιν ἔθνικῶν ἔργων. Οὐχ ἦττον ἔδρασε καὶ ἰσχυρῶς ὠφέλησε διὰ τῆς στενῆς φιλίας, ἣν εἶχε πρὸς διαπρεπεῖς πολιτικοὺς καὶ κυβερνήτας καὶ μάλιστα τὸν Δημ. Βούλγαριν καὶ τὸν Ἀλέξ. Κουμουνδοῦρον, τὸν Κυρ. Μαυρομιχάλην καὶ τὸν Θεόδ. Δηλιγιάννην. Οἱ ἐπιφανεῖς ἐκεῖνοι ἄνδρες ἐπαξίως ἐκτιμῶντες τὴν εὐρείαν μόρφωσιν καὶ κοινωνικὴν σύνεσιν ἤκουον ἀεὶ μετὰ προσοχῆς τῶν λόγων καὶ γνωμῶν τοῦ σοφοῦ καθηγητοῦ.

Ἐν τῇ πολυμερεῖ δράσει καὶ τῇ παντοειδεῖ ἐνεργείᾳ δύο εἶχεν ὁ Γ. Μιστριώτης πρυτανευούσας ἀρχάς, ὑφ' ὧν καθωδηγεῖτο καὶ ἠλαύνετο εἰς μεγάλα βουλευματα καὶ θαυμαστὰ ἔργα εἰς οὐδέν.

λογιζόμενος οὔτε πόνους οὔτε κινδύνους, λέγω τὴν θρησκείαν καὶ τὴν γλῶσσαν. Ἔῖχε τὴν ὀρθὴν γνώμην ὅτι γλῶσσα καὶ θρησκεία δὲν εἶναι μόνον τὰ ἱερὰ σεβάσματα τοῦ ἡμετέρου Γένους ἀλλὰ καὶ οἱ ἀστραβεῖς στῦλοι τῆς ἑλληνικῆς πατρίδος. Ἐδείκνυε δηλαδὴ περιφανῶς ὅτι ἡ θρησκεία καὶ ἡ γλῶσσα ἀποτελοῦσι τὴν βᾶσιν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς¹, ποιοῦσι τὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους καὶ κατ' ἀκολουθίαν οἱ τοὺς δεσμοὺς τούτους θραύοντες δὲν εἶναι μόνον ἀσεβεῖς ἀλλὰ καὶ τῆς πατρίδος προδόται. Ἐδίδασκεν ὅτι ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι τὸ σωσίβιον καὶ τὸ περίαπτον τοῦ ἑλληνικοῦ γένους, δι' ὧν καὶ ἐν τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῇ δουλείᾳ δύναται νὰ σωθῆ. «Οἱ ἐκδιώκοντες, ἔλεγε, τὴν ὠραίαν ἡμῶν γλῶσσαν ἐκ τῶν σχολείων καὶ οἱ ἐμβάλλοντες εἰς τὰ μητρικὰ χεῖλη ξένας γλώσσας δὲν ἐξευγενίζουσι τὰ τέκνα αὐτῶν, ἀλλὰ σφυρηλατοῦσι τὰ δεσμὰ τῆς δουλοσύνης². Ἄλλ' ἐν ὀνόματι τριῶν χιλιετηρίδων, αἵτινες δίκην εὐσταλῶν παρθένων ὀρχοῦνται περὶ τὸν ἱερὸν τῆς ἀκροπόλεως βράχον, ἐν ὀνόματι τῶν μεγάλων διανοιῶν, αἵτινες ἐσφυρηλάτησαν τὸ στέμμα καὶ τὸ σκῆπτρον τῆς βασιλίσεως τῶν γλωσσῶν, ἐν ὀνόματι τῆς θρησκείας τῶν πατέρων, ἦτις ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης ἐδράζεται καὶ ἐν ὀνόματι τοῦ μεγαλείου τοῦ ἔθνους μὴ δημιουργεῖτε βάνανσον χυδαίαν γλῶσσαν μηδὲ ἀνταλλάσσετε τὴν ἡμετέραν πρὸς οἵανδήποτε ἄλλην. Διότι αὕτη δὲν εἶναι μόνον ἡ ἄλυσις ἢ συνδέουσα ἡμᾶς μετὰ ἐνδόξων προγόνων δὲν εἶναι μόνον τὸ πτυχίον τῆς ἡμετέρας εὐγενείας ἀλλὰ καὶ ὁ φρουρὸς τῆς ἀνεξαρτησίας ἡμῶν³. Τοιαύτην ἔχων γνώμην περὶ γλώσσης καὶ θρησκείας ἀνέλαβεν εὐτόλμως καὶ διεξήγαγεν εὐστόχως τοὺς κρατεροὺς ἐκείνους καὶ πᾶσι γνωρίμους ἀγῶνας πρὸς ἀνθρώπους.

1) Ρητ. Λόγ. 6, 115 ἐξ.

2) Εὐστοχώτατα ἔλεγεν. «Ἡ χυδαία γλῶσσα δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς διεθνῆς τῶν βλακῶν καὶ ἡλιθίων καὶ οὐχὶ τῶν ἀπογόνων τοῦ Περικλέους καὶ τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ υἱοῦ τῆς Ὀλυμπιάδος». Ρητ. Λόγ. 5, 112.

3) Ρητ. Λόγ. 1, 20, 21.

ἄφρονας ἢ ἀλιτηρίους, οἵτινες ἐβουλεύσαντο νὰ ὑπάρχωσι καὶ μολύνωσι τὴν ἀλουργίδα τῆς βασιλίσης τῶν γλωσσῶν.

Καὶ λέγων καὶ γράφων ὁ Μιστριώτης ἐδίδασκε πάντοτε καὶ πανταχοῦ, ὅπου εὕρισκετο, τὸ ἐθνικὸν εὐαγγέλιον ὑπομιμνήσκων μὲν τὴν πάτριον ἱστορίαν, ἣν τελείως κατεῖχε καὶ μέχρι τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν ἐγίνωσκε ¹ προβάλλων δὲ φαινὰ ἰδεώδη ², ὑφ' ὧν πρέπει τὸ ἐλληνικὸν γένος νὰ φωταγωγῆται καὶ πρὸς αὐτὸ φεῖται νὰ φέρεται. Ἐποίει δηλαδὴ παραπλήσια πρὸς ὅσα ἄλλοτε ἔπραξεν ἐν Γερμανίᾳ ὁ δαιμόνιος ἐκεῖνος Fichte, ἴσως δὲ καὶ ὑπερέβαλε πολὺ τὸν ἰδεολόγον φιλόσοφον. Χρυσᾷ εἶναι αἱ ὑποθήκαι καὶ ἀτίμητα τὰ διδάγματα, ὅσα παρέχει ὁ ἀείμνηστος διδάσκαλος εἰς τὸ ἔθνος αὐτοῦ ἐν συνόλῳ καὶ εἰς ἐκάστην ἰδίᾳ τάξιν καὶ ἡλικίαν. ὦ, πόσον θὰ ἦτο χρήσιμον καὶ ἐθνωφελές, ἂν ἐγίνετο ἀπάνθισμα τῶν συγγραμμάτων καὶ κατ' ἐξοχὴν τῶν ῥητορικῶν λόγων τοῦ Μιστριώτου, ἵνα ἡ νεότης μάλιστα διδάσκηται τὰς ὑψηλὰς ἀληθείας καὶ ἐνωτίζηται τὸ ἐθνικὸν εὐαγγέλιον. Διότι εὐαγγέλιον τοιοῦτο ἐκήρυττεν ἐκεῖνος, οὗ ἡ μὲν διάνοια ἦτο φωτεινὴ ἐστία συγκεντροῦσα ἀκτῖνας τοῦ ἀνεσπέρου φωτός, ἡ δὲ

---

1) Ὑπέροχος ἦτο ἀληθῶς καὶ ἀπαράμιλλος ὁ Διδάσκαλος, ὅτε εἴτε λέγων εἴτε γράφων ἔκρινε γεγονότα καὶ πρόσωπα ἱστορικά καὶ ἐποιεῖτο συγκρίσιν ἀρχαίων μεγάλων ἀνδρῶν πρὸς ἡρωας τοῦ 1821, ὧν τὸν χαρακτῆρα διέγραφεν οὕτω σαφῆ καὶ ζωηρὸν ὥσει ἦσαν σύγχρονοι αὐτῷ καὶ οἰκεῖοι. Τὰ κατορθώματα τῶν γιγάντων τῆς ἐπαναστάσεως καὶ τὰ ἔργα τῶν ἀρχηγῶν αὐτῆς ἀπετέλουν ὑπόθεσιν, περὶ ἣν ἔχαιρεν ἀσχολούμενος καὶ συνεχίνει διηγούμενος. Ἡ εἰς τὴν πάτριον ἱστορίαν ὑπερφυῆς ἐμβάθυνσις καὶ ἡ ἐνθουσιώδης ἔξαρσις τῶν μεγάλων γεγονότων συνετέλουν πλὴν ἄλλων εἰς τὸ νὰ ποιῶσι τὴν διδασκαλίαν πνευματικὴν ψυχαγωγίαν καὶ ἀνεπίληστον ἐντρυφήμα.

2) «Ἄνθρωποι, ἔλεγε, καὶ λαοὶ μὴ ἔχοντες ἰδεώδη ἐν ἑαυτοῖς εἶναι προωρισμένοι ὅπως διαφθαρεῶσιν, ὡς ἡ ναῦς ἡ ἀποβαλοῦσα τὴν πυξίδα πλανᾶται ἀπελπισ ἐν τῷ πόντῳ» (P. Δ. 3, 39). Παρατήρει δὲ ὅτι ἰδεώδης εἶναι ὁ τῶν ἡμετέρων προγόνων βίος, πρὸς ὃν ἐπιθυμοῦσι πάντες οἱ νεώτεροι λαοὶ νὰ προσαρμοσθῶσι (P. Δ. 5, 111).

καρδία φλογερά κάμινος πατριωτικῶν συναισθημάτων. Τὸν λαὸν διδάσκει ¹ τὸ θεσπέσιον δίδαγμα ὅτι εἰς τὴν ἐφικτὴν τῷ ἀνθρώπῳ ὑπερτάτην τελείωσιν καὶ τὸ ἔκλαμπρον ἔθνικὸν μεγαλεῖον ἄγει ἀσφαλῶς ἢ ἀνάπτυξις τοῦ νοῦ κατὰ τὴν σοφίαν τῶν ἀθανάτων προγόνων καὶ ἡ μόρφωσις τῆς καρδίας κατὰ τὰς ἐντολὰς τοῦ Εὐαγγελίου, ἢ τήρησις τῶν ἔθνικῶν παραδόσεων καὶ ἡ εὐλάβεια τοῦ οἰκογενειακοῦ βίου. «Τὴν ὁδὸν—ἔλεγε—τὴν ἄγουσαν εἰς τὸ μεγαλεῖον παρέχουσιν αἱ ἔθνικαὶ παραδόσεις. Ἡ ἀνάπτυξις τῆς διανοίας κατὰ τὴν τέχνην καὶ τὴν ἐπιστήμην τῶν ἡμετέρων προγόνων, ἢ μόρφωσις τῆς καρδίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ Εὐαγγελίου καὶ ἡ διατήρησις τοῦ ἀφελοῦς βίου τῶν πατέρων καὶ πάππων ἡμῶν εἶναι τὰ ἀκραιφνῆ καὶ ἀκίβδηλα τεκμήρια ἀσφαλοῦς προόδου καὶ ἔθνικοῦ μεγαλείου. Διότι δὲν δύνασαι νὰ εὔρης ὑγιεστέρην τῆς διανοίας τροφὴν ἢ ἐν ταῖς ἰδέαις τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων, δὲν δύνασαι νὰ προτιμήσῃς ὑγιεστέρας ἀρχὰς ἢ τὰς τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου καὶ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐπινοήσῃς ἐντιμότερον καὶ θεοφιλέστερον οἰκογενειακὸν βίον ἢ τὸν τοῦ πατρὸς καὶ τοῦ πάππου σου» ². Καὶ διαθερμαινόμενος αὐτὸς ὑπὸ τοῦ ἀνηφαίστου τῆς φιλοπατρίας πυρὸς ἐφρονημάτιζε τὸν λαὸν ὑπομιμνήσκων ὅτι

---

1) Πολλὴν φροντίδα κατέβαλλε καὶ μεγάλην μέριμναν ἐπεδείκνυεν ὁ Γ. Μιστριώτης πρὸς μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, περὶ αὗ εἶχεν ἀρίστην γνώμην καὶ ἔλεγε συχνὰ ὅτι τὰ μὲν ἄλλα κράτη ἔχουσιν ἀγαθὰς κυβερνήσεις καὶ οὐχὶ λαούς, ἡμεῖς δὲ τοῦναντίον ἔχομεν λαόν. Ἐκ τούτου ἐξήρτα τοῦ ἔθνους τὴν ἐπίδοσιν καὶ μεγαλουργίαν καὶ παρετήρει ὅτι παρὰ τοῦ λαοῦ πρέπει νὰ προσδοκῶμεν τὴν πλήρωσιν τῆς κοσμοϊστορικῆς ἐντολῆς. Διὸ καὶ πρόεδρος τῆς «Ἐταιρείας τῶν φίλων τοῦ λαοῦ» ἐκλεχθεὶς καὶ ἐπὶ σειρὰν ἐτῶν ψυχὴ αὐτῆς ἀναδειχθεὶς πᾶσαν ἐποιήσατο σπουδὴν ὅπως ὁ λαὸς ἐκπαιδευθῆ καὶ ἡ ἐργατικὴ τάξις ἀναπτύξῃ τὸν νοῦν καὶ ἐξευγενίσῃ τὴν καρδίαν. Ἐν τῇ ἐταιρείᾳ πολλάκις ἐδίδασκεν αὐτὸς καὶ κατὰ μικρὸν ἀνέδειξεν ἀληθῆς Πανεπιστήμιον τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, προσφυῶς δ' ἐκάλει τὴν Σχολὴν τῶν ἐργατῶν τάξεων εἰσαγωγὴν καὶ προοίμιον τοῦ κατὰ σύνταγμα πολιτεύεσθαι καὶ ὠνόμαζεν αὐτὴν προπύλαια σῶφρονος καὶ φιλοπατρῆδος βουλευτηρίου.

2) Ρ. Α. 1, 147. 112.

ἡ Ἑλλάς ἐπὶ τρεῖς περίπου χιλιετηρίδας ἐγένετο ἄγρουπνος τῆς Εὐρώπης πυλωρός, ὁ σοφὸς ταύτης διδάσκαλος καὶ παιδαγωγός, ὅτι γεννᾷ πάντοτε φιλοτίμους καὶ ἀνδρείους ¹. Πρὸς δὲ τοὺς φοιτητὰς τοῦ Πανεπιστημίου ἀποτεινόμενος ἔλεγεν : « Ὑμεῖς δέ, ὄτρώφιμοι τοῦ πανελληνίου τοῦδε καθιδρύματος, γίνεσθε τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων ἄγρουπνοι φρουροί, τῶν οἰκογενειακῶν ἀρετῶν πιστοὶ φύλακες καὶ τῆς θείας ἐκείνης γλώσσης, ἣν ὁ κόσμος ἐν τῇ νεότητι αὐτοῦ ἐδημιούργησεν, ὑπέρμαχοι κατὰ τῶν ἐκφύλων καὶ τῶν ἐκβαρβαρωτῶν. Ἔχετε πάντοτε ἐν νῶ ὅτι ὁ ὑποσκάπτων τὰ ἀσφαλῆ τῆς θρησκείας θεμέλια, ὁ κοῦφος τῶν ἐθνικῶν παραδόσεων καταφρονητῆς καὶ ὁ ἐκφυλίζων καὶ ἐκχυδαίζων τὴν εὐγενῆ τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Σοφοκλέους γλῶσσαν σφυρηλατεῖ ἀλύσεις, ὅπως ὑποδουλώσῃ τοὺς ἀπογόνους τοῦ Θεμιστοκλέους καὶ τοῦ μεγάλου Ἀλεξάνδρου» ². Ὡσαύτως πολύτιμα ἦσαν τὰ διδάγματα, ἅτινα παρεῖχεν εἰς τὰς σπουδαζούσας νεάνιδας. « Δεσποινίδες—ἔλεγε—ἐξέλθετε εἰς τὸν βίον ἐν μὲν τῇ μιᾷ χειρὶ τὴν Ἀντιγόνην τοῦ Σοφοκλέους καὶ τὸν Φαίδωνα τοῦ Πλάτωνος ἔχουσαι, ἐν δὲ τῇ ἑτέρᾳ τὸ κοχλιάριον τοῦ μαγειρείου καὶ τὴν βελόνην τῆς ῥαπτρίας. Ἐνώσατε τὸν θεωρητικὸν μετὰ τοῦ πρακτικοῦ βίου καὶ ἀποτελέσατε πρότυπον εὐγενοῦς Ἑλληνίδος. Αναμνήσθητε ὅτι ἡ εὐγένεια τοῦ ἑλληνικοῦ γένους ἀνύψωσε τὴν θέσιν τῆς γυναικός, τὴν δ' ἀνύψωσιν ἐκύρωσεν ὁ ἐν Γολγοθῆ σταυρωθεὶς. Τὸ ἑλληνικὸν γένος ὑμῖν ἀνατίθησι τὸν ἐξευγενισμόν καὶ τὴν βελτίωσιν τοῦ γένους, διότι ἐν τῷ ρεύματι τῶν αἰώνων τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐμιάνθησαν καὶ τὸ ἦθος ἐταπεινώθη» ³. Προσφυῶς δ' ἐξῆρεν ὅτι ἔχομεν καθῆκον, ἵνα πλουτίσωμεν τῆς Ἑλληνίδος τὴν μὲν καρδίαν δι' εὐγενῶν συναισθημάτων τὴν δὲ διάνοιαν

1) P. A. 6, 6 ἐξ. 1, 119 ἐξ.

2) P. A. 1, 147,

3) P. A. 4, 41 πρβλ. καὶ 2, 120. Ἡ τῆς τελείας γυναικός εἰκὼν διαγράφεται ζωηρῶς ἐν ἰδίῳ λόγῳ ἐπιγραφομένῳ «Ποία προσήκει νὰ εἶναι ἡ Ἑλληνίς», 6, 236 ἐξ.

δι' ὑψηλῶν ἐννοιῶν· διότι ἐκ τῆς εὐφυΐας καὶ τῆς διανοητικῆς διαπλάσεως, ἐκ τοῦ ζήλου καὶ τῆς φιλοπατρίας τῶν γυναικῶν ἐξήρτηται τὸ μέλλον τῆς πατρίδος ¹. Ὡσαύτως τὰ προσήκοντα συνεβούλευε καὶ εἰς ἄλλους καὶ δὴ εἰς τοὺς ἱερεῖς καὶ διδασκάλους· «οἱ ἱεράρχαι—ἔλεγε ²—καὶ οἱ ἱερεῖς ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, οἱ διευθύνονται τῶν ἐφημερίδων ἐν τῇ δημοσιογραφίᾳ, οἱ ῥήτορες τῶν παντοειδῶν καὶ πολυωνύμων συλλόγων καὶ κατ' ἐξοχὴν οἱ καθηγηταὶ καὶ οἱ διδάσκαλοι ἔχουσι τὸ ἱερὸν καθῆκον, ἵνα κρατύνωσι τὸ θρησκευτικὸν συναίσθημα, βελτιώσωσι καὶ καθάρωσι τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν γλῶσσαν καὶ ἐμπνεύσωσι χρηστὰς ἐλπίδας περὶ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ἔθνους καὶ τῆς κοσμοϊστορικῆς ἡμῶν ἐντολῆς. Τοῖς διδασκάλοις τὸ ἐλληνικὸν γένος ὀφείλει μεγάλην εὐγνωμοσύνην, διότι ἐν βραχυτάτῳ χρόνῳ ἐκάθηραν τὴν γλῶσσαν. Νῦν ὅμως ἔχουσι καὶ ἄλλο καθῆκον. Ἐν τοῖς μνημείοις τῶν προγόνων ἡμῶν ὑπάρχει ὀλοκλήρος πολιτισμός, ὃν ἀναπτύσσοντες καὶ πρὸ τῶν παιδευομένων νέων καὶ πρὸ τοῦ ἔθνους ὀλοκλήρου δύνανται νὰ διαπλάσωσι βίον εὐγενῆ καὶ καθαρὸν ἀποκρούοντα πᾶσαν βαρβαρικὴν ἀφομοίωσιν καὶ πᾶσαν τῶν ξενομανῶν ἐπίδρασιν ³.

Τοιαῦτα συμβουλεύων ἦτο πλήρης χρηστῶν ἐλπίδων περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ ἔθνους ⁴ καὶ παρήρχετο ἄσπονδος ἐχθρὸς τοῦ ἀπελπισμοῦ καὶ τῆς ἀπαισιοδοξίας. Παραετῆρει ὀρθῶς ὅτι ὁ ἀπελπισμὸς εἶναι νάρκη τοῦ ἔθνους καὶ νέκρωσις τῶν ἐθνικῶν δυνάμεων καὶ ὅτι πρέπει νὰ δρῶμεν ὡς ἄνδρες ἔχοντες μέλλον, διότι

---

1) P. A. 6, 214. 3, 94.

2) P. A. 2, 131.

3) Ἐντεῦθεν μὴ τις ὑπολάβῃ ὅτι ὁ Μιστριώτης ἦτο ἄγαν συντηρητικὸς καὶ ἥκιστα προοδευτικὸς ἢ, ὡς θὰ ἔλεγέ τις τῶν εὐβούλων χυδαϊστῶν, «ὀπισθοδρομικὸς»· διότι ὀρθῶς ἐφρόνει ὅτι τὸ ἰδεῶδες τῆς κοινωνίας καὶ τῆς πολιτείας ὑπάρχει ἐν τῇ ἑναρμονίᾳ σχέσει τῆς προόδου πρὸς τὴν παράδοσιν. Περὶ τοῦ πράγματος τούτου διαλαμβάνει διεξοδικῶς ἐν τῇ πραγματείᾳ τῇ «Περὶ Σωκράτους καὶ Ἀριστοφάνους (1, 260 ἐξ.)»

4) 1, 212. 218.

ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ ἔχει μεγάλην ζωτικὴν δύναμιν, καθὰ ἔδειξεν ὁ μακροαίων αὐτῆς βίος ¹. Οὕτως ἐνεποίει θάρρος καὶ ἐνέπνεεν ἐλπίδας, ὅσάκις μάλιστα τὸ ἔθνος διήρχετο δεινὰς στιγμὰς καὶ κρίσιμους καιροὺς· προυθυμεῖτο νὰ μεταδίδη πᾶσιν ἐκ τοῦ ἑαυτοῦ θάρρους καὶ τῆς αἰσιοδοξίας, ἅτινα ἦσαν ἐκείνῳ ἀξιάγαστα γνωρίσματα ². Καὶ οὐ μόνον τοὺς ἄλλους ἐδίδασκε θάρρος καὶ εὐτολμίαν ἀλλὰ καὶ αὐτὸς εἶχεν ἀνδρείαν πολλήν καὶ εὐψυχίαν περισσήν, καθὰ πολλάκις κατέδειξεν. Ὅτε συντάκτης ὢν τῆς «Κλειοῦς» ἐπέκρινεν αὐστηρῶς ἄδικον πρᾶξιν τοῦ Προέδρου τῆς Κυβερνήσεως ἐγράφη ἐν τῇ ἑφημερίδι αὐτοῦ «θέλομεν παύσει τὸν κ. Μιστριώτην, διότι ἀναμιγνύεται εἰς τὰ πολιτικά»· καὶ ἐκεῖνος ἀπαντῶν ἐγράψεν ἐν τῷ ἐπομένῳ φύλλῳ «Καὶ ἂν με παύσης, κύριε Πρόεδρε, οὐ παύσομαι ὢν λόγιος, διότι εἰμὶ λόγιος κατ' ἰδιότητα, Σὺ δὲ πρωθυπουργὸς κατὰ συμβεβηκός». Ὅτε πάλιν ὕστερον ἐν τοῖς κρίσιμοις γλωσσικοῖς ἀγῶσιν ἡ ἀναθεωρητικὴ Βουλὴ ἀνέγραψε δύο ἄρθρα ὑπὲρ τῆς γλώσσης, ἡ ἀναγραφὴ δὲν ἐθεωρήθη ἐπαρκὴς καὶ προσαπητεῖτο διάταξις, ὅπως διακωλυθῇ ἡ ἴδρυσις χυδαίων σχολείων καὶ ἡ εἰς τὰ σχολεῖα εἰσαγωγὴ χυδαίων βιβλίων. Ἐπειδὴ δὲ ἡ Κυβέρνησις ἐφαίνετο ἐπιμένουσα καὶ μὴ ὑποχωροῦσα εἰς τὰς ὑποδείξεις καὶ παρακλήσεις, ὁ φιλόπατρις γέρον φρονῶν ὅτι πρόκειται ζήτημα ἀφορῶν εἰς αὐτὴν τὴν ὑπαρξίν τῆς φυλῆς καὶ ὅτι ἡ σωτηρία τῆς πατρίδος εἶναι ὑπεράνω πάντων δὲν ὤκνησε νὰ καλέσῃ τὸν λαὸν εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως. Ἡ Κυβέρνησις φοβηθεῖσα ἠπέιλησε διὰ τοῦ εἰσαγγελέως, ὅστις καλέσας τὸν καθηγητὴν ὤμίλησε μετὰ τόνου αὐστηροῦ καὶ κατέστησεν ὑπεύθυνον διὰ πᾶσαν τυχὸν συμβησομένην ταραχήν. Ἀλλὰ πρὸς τὰς ἀπειλὰς ἀπτόητος ἐκεῖνος, ἀφοῦ ἔδωκε τῷ εἰσαγγελεῖ συντόμως τὸ προσῆκον μάθημα περὶ γλώσσης προσέθηκε «Ἐμπνεόμενος ὑπὸ τῆς ὑψηλῆς ἰδέας ὅτι συμ-

1) 2,193.137. 3,91.5,339.

2) 1,338.

βάλλομαι πρὸς σωτηρίαν τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῆς Φυλῆς ἀδιαφορῶ καὶ πρὸς τὴν παῦσιν καὶ πρὸς τὴν φυλάκισιν καὶ πρὸς αὐτὸν τὸν θάνατον ¹». Πρὸς τὸ εὐλογον θάρρος τοῦ σοφοῦ πρεσβύτου ἐκπλαγεῖς ὁ εἰσαγγελεὺς ἀπέβαλε τὸν αὐστηρὸν τόνον καὶ ἰκέτευσεν αὐτόν, ἵνα μὴ διὰ ζωηρῶν ἐκφράσεων ἐρεθισθῆ ὁ λαὸς καὶ ἐκτραπῆ εἰς ταραχάς.

Ἐφάμιλλος λοιπὸν πρὸς τὴν αἰσιοδοξίαν τοῦ ἀνδρὸς ἦτο ἡ εὐτολμία ². εἶναι δὲ θαυμαστὸν ὅτι τὴν ἐξαίρετον αἰσιοδοξίαν καὶ τὴν θερμὴν ἐλπίδα δὲν ἠδυνήθησαν νὰ μαράνωσι μηδ' αἰτραγικαὶ τοῦ βίου περιπέτεια καὶ ἀνήκεστοι τοῦ οἴκου συμφοραί, ὧν μεγίστη ἦτο ἡ ἐν βραχεῖ χρόνῳ ἀπώλεια καὶ τῶν δύο λαμπρῶν καὶ εὐελπίδων υἱῶν. Τὸ ζωηρὸν θρησκευτικὸν συναίσθημα καὶ ἡ ἀκράδαντος εἰς τὴν ἀθανασία τῆς ψυχῆς πίστις, ἡ ἀπόλυτος εἰς τὸ Θεῖον πεποίθις καὶ ἡ ἀκραιφνῆς εἰς τὰς ἀθανάτους ἰδέας ἀφοσίωσις ἐνεποίουν αὐτῷ ψυχικὸν σθένος καὶ ἐνεστάλαζον οὐρανίαν παραμυθίαν ³.

---

1) 5,15.

2) Ὑστερον ὁμιλῶν πρὸς τοὺς φοιτητὰς ἐν τῇ φιλοσοφικῇ Σχολῇ εἶπε τοὺς περιφήμους ἐκείνους λόγους «Καὶ ἂν με ῥίψωσιν οὐχὶ εἰς τὸ δεσμοτήριον ἀλλὰ καὶ εἰς τὸν Τάρταρον, καὶ ἐκεῖθεν θέλω ῥήξει φωνὴν «στήτε, ἄθλιοι, σεβάσθητε τὰς τρεῖς χιλιετηρίδας, αἵτινες ἀγριωπαὶ καθορῶσιν ὑμᾶς ἐκ τοῦ Παρθενῶνος καὶ τῶν Προπυλαίων καὶ ῥίψατε χαμαὶ τὸν πέλεκυν, δι' οὗ πειρᾶσθε ὅπως θραύσητε, μητρολυταί, τὴν κεφαλὴν τῆς πατρίδος. Ἄν δὲ πάλιν διὰ τῆς μεθόδου τοῦ δωματίου τῶν φθισιῶντων ἀγάγωσί με εἰς τὸν τάφον, ἐνῶ ἔχω τὰς δυνάμεις, ἵνα ἐργασθῶ ὑπὲρ τῆς πατρίδος μου, ἐκ τοῦ ἄλλου βίου θέλω κατέλθει ὡς ἀλάστωρ δαίμων ἢ ὡς τιμωρὸς Ἐριννὺς ἐκείνων».

3) Ἄξιος πολλοῦ θαυμασμοῦ καὶ διεγερτικὸς ἄκρας συγκινήσεως εἶναι ὁ πρὸς τοὺς φοιτητὰς λόγος τοῦ ἀοιδίμου Μιστριώτου ὁ μετὰ τὸν τραγικὸν καὶ τοῦ δευτέρου υἱοῦ θάνατον ῥηθεῖς ἐν τῇ ἐπαναλήψει τῶν μαθημάτων. (P. A. 4,75 ἐξ.). Οὐδ' ὁ σκληρότατος τὴν καρδίαν θὰ δυνηθῆ νὰ κρατήσῃ τὰ δάκρυα ἀναγινώσκων τὴν προσφώνησιν τοῦ ἀτυχοῦς πατρὸς ἀναιθέντος τὴν ἐκδοσιν τῆς Ἠλέκτρας τοῦ Σοφοκλέους τῷ ἐν Λονδίῳ ἐξαίφνης ἀποθανόντι περικαλλεῖ καὶ πολυμαθεῖ υἱῷ Νικολάῳ.

Ἡ ὑπέροχος ἐπιστημονικὴ καὶ ἐθνικὴ δραῖσις, ὁ ἀξιάγαστος χαρακτήρ καὶ ἡ ἀγνή φιλοπατρία τοῦ Γεωργ. Μιστριώτου παγκοίμως ἀνεγνωρίσθησαν καὶ προσηκόντως ἐτιμήθησαν. Οὐ μόνον οἱ φοιτηταὶ τοῦ Πανεπιστημίου ηὐλαβοῦντο καὶ ἐσέβοντο ὡς πατέρα καὶ προστάτην ἀλλὰ καὶ ὅλος ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἠγάπα καὶ ἐτίμα ἐκεῖνον ὡς προμαχοῦντα καὶ αὐτὸ τοῦτο ἐνσαρκοῦντα τὰ τιμαλφέστατα τοῦ Γένους ἰδεώδη. Καὶ τῆς εὐλαβείας ταύτης καὶ τιμῆς μικρὰ θὰ μνημονεύσω δείγματα. Ἐπισκεψάμενος ὁ γεραρὸς καθηγητῆς τὴν Κων/πολιν ἔτυχε θερμοτάτης ὑποδοχῆς παρὰ τῶν ἐκεῖ ὁγάδων καὶ μάλιστα τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἐθνάρχου Ἰωακείμ τοῦ Γ', οὐ τῇ προτάσει ἡ ἱερὰ Σύνοδος ἐπιβραβεύουσα τὰς πρὸς τὸ Γένος καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὑπηρεσίας ἀπένειμε τὸν τίτλον τοῦ μεγάλου Διδασκάλου τῶν Ἑλληνικῶν γραμμάτων τῆς τοῦ Χριστοῦ Μεγάλης Ἐκκλησίας». Ὁ τίτλος ἦτο τιμητικώτατος ἄλλως τε καὶ διότι ἐδίδετο τότε τὸ πρῶτον. Ὅτε πάλιν τῷ 1910 συνεζητεῖτο τὸ σχέδιον νόμου περὶ ὀρίου ἡλικίας τῶν καθηγητῶν τοῦ Πανεπιστημίου (ὅστις θεσμὸς ὕστερον, ὡς μὴ ὄφελεν, εἰσῆχθη), ἡ ἐπιτροπεία τῆς βουλῆς προέτεινεν ὅπως γένηται μία μόνη ἐξαίρεσις χάριν τοῦ Γεωργ. Μιστριώτου. Ὅτε δὲ πρὸς διαφωτισμὸν τοῦ λαοῦ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος μετέβη εἰς πολλὰς πόλεις, ἐτιμήθη καθ' ὑπερβολὴν καὶ μονονουχί ἀπεθεώθη ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὅστις γινώσκει νὰ τιμᾷ ἀεὶ τοὺς εἰλικρινῶς ὑπὲρ αὐτοῦ ἐργαζομένους. Ἰδίᾳ δ' ἐξεδηλώθη ζωηροτάτη καὶ θαυμαστὴ ἡ πρὸς τὸν καθηγητὴν τιμὴ καὶ εὐγνωμοσύνη, ὅτε ἐώρτασε τὴν τεσσαρακοστὴν ἀμφιετηρίδα τῆς ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διδασκαλίας. Λόγοι ἐγκωμιαστικοὶ καὶ προσφωνήσεις συγκινητικαὶ ἀπηγγέλθησαν, δῶρα ἀναμνηστικὰ προσηνέχθησαν, γεύματα παρετέθησαν καὶ συγκινητικὰ τηλεγραφήματα πανταχόθεν ἐστάλησαν. Οὐχ ἦττον ἐτιμᾶτο ὁ Ἕλλην καθηγητῆς ὑπὸ τῶν ἄλλοεθνῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν Γερμανῶν σοφῶν, ὧν δύο ἦσαν μάλιστα φίλοι καὶ θαυμασταὶ παρακολουθοῦντες μετὰ ἀδιαπτώτου διαφέροντος τοὺς γλωσσικοὺς ἀγῶνας τοῦ συναδέλφου αὐτῶν καὶ συνηγοροῦντες διὰ τοῦ ἐπιστημονικοῦ αὐτῶν κύρους, λέγω τοὺς θερμοὺς φι-

λέλληνας καὶ ἐπιφανεῖς φιλόλογους Edgar Martini καὶ Engelbert Dreyer, ἐκεῖνον μὲν καθηγητὴν τοῦ ἐν Λιψία τοῦτον δὲ τοῦ ἐν Μονάχῳ Πανεπιστημίου. Ὁ Dreyer θαυμάζων ἔγραφε πλὴν ἄλλων «Τὸ ὄνομα Μιστριώτης θέλει λάμπει εἰς τοὺς αἰῶνας ὡς σύμβολον διανοητικῆς ἐλευθερίας καὶ ἐθνικῆς ἐνότητος τοῦ σύμπαντος ἑλληνισμοῦ». Καὶ τὴν ἀπόφρασιν ταύτην τοῦ Γερμανοῦ σοφοῦ κυροῦσι τὰ πράγματα καὶ μαρτυροῦσι τὰ γεγονότα.

Ὁ Γεώργ. Μιστριώτης ἐξερχόμενος τοῦδε τοῦ βίου ἐν πρεσβυτικῇ πῶς ἡλικίᾳ κατέλειπε βεβαίως μέγα κενόν, ὅπερ ποιεῖ ὁ θάνατος μεγαλοφυῶν καὶ σπανίως ἀναφαινομένων ἀνδρῶν. Ἦτο δ' ὅμως παρήγορον ὅτι κατέλειπεν ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ διάδοχον ἄνδρα διὰ πολλῶν ἀρετῶν κεκοσμημένον καὶ ἐξαίρετα ἐφόδια κεκτημένον καὶ ἐπομένως δυνάμενον, ὅπως συνεχίσῃ τὸ μέγα τοῦ διδασκάλου ἔργον ¹. Οὗτος ἦτο ὁ Ἀνδρέας Σκιᾶς.

* *

Ὁ Σκιᾶς συνεδύαζεν ὄντως πολλὰς ἀρετὰς τῶν διαπρεπῶν

---

1) Ὁ Γεώργιος Μιστριώτης ἐγεννήθη ἐν Τριπόλει τῆς Ἀρκαδίας τῇ 1837. Ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐν Μιστρᾷ τῆς Λακεδαίμονος ἀσκήσας τὴν ἐμπορίαν μετέσχε τοῦ ἱεροῦ ἀγῶνος καὶ ἐπολέμησε γενναίως ὑπὸ τοὺς Μαυρομιχάλας καὶ τὸν Κολοκοτρώνην. Αἱ ἀφηγήσεις τοῦ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων Τουρκομάχων καὶ αἱ ἐπιδείξεις τῶν ἐπὶ τοῦ στήθους τραυμάτων ἐνέβαλλον τῷ νεανίᾳ κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὁμολογίαν «ἐνθουσιασμὸν ἀμύθητον καὶ κατόπληξιν μυστηριώδη». Μετὰ τὰς εὐδοκίμους ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ σπουδὰς μετέβη εἰς Γερμανίαν, ἐνθα παρέμεινε πέντε ἔτη καὶ ἠκροάσατο τῶν διαπρεπεσιτάτων τότε καθηγητῶν, ὧν προεῖχεν ὁ Βοϊκχιος καὶ ὁ Γεώργιος Κούρτιος. Ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας ἐγένετο τῇ ἔτει 1868 ὑφηγητὴς καὶ μετ' ὀλίγους μῆνας τακτικὸς καθηγητὴς τῶν ἑλληνικῶν γραμμάτων. Τὸ ἐντεῦθεν ἐδίδασκεν ἀνελλιπῶς καὶ ἐνθουσιωδῶς μέχρι τέλους· διότι, εἰ καὶ κατὰ τὸν περὶ ὄριου ἡλικίας νόμον ἐπαύσατο ὧν τακτικὸς καθηγητὴς, ἐξηκολούθει ἐπίτιμος ὧν καθηγητὴς νὰ διδάσκῃ ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ. Ἀκμαῖος τὰς πνευματικὰς δυνάμεις καὶ ἐργαζόμενος εἰς τὴν ἔκδοσιν τῶν ἑλλήνων συγγραφέων κατελήφθη μετὰ τριήμερον ἀσθένειαν ὑπὸ τοῦ θανάτου τῇ 12 Ἰουνίου τοῦ 1916.